

T. XII (2009) Z. 1 (23)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

Gustave Dore's Illustrations
in the "Wędrowiec" Weekly
in 1863–1883

**Grafika Gustave'a Dorégo
w tygodniku „Wędrowiec”
z lat 1863–1883**

Biblioteka Główna
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej
ul. Podchorążych 2
PL 30-084 Kraków

**Dorota
KAMISIŃSKA**

KEY WORDS

„Wędrowiec” (1863–1904), Gustave Doré,
press illustrations, popular science
periodicals in 19th century

SŁOWA KLUCZOWE

„Wędrowiec” (1863–1904), Gustave Doré,
grafika prasowa, czasopisma popularnonaukowe
XIX wieku

ABSTRACT

The article discusses 36 illustrations
by Gustave Doré which were published
in the Warsaw-based “Wędrowiec” weekly
in 1863–1883.

ABSTRAKT

W artykule omówiono i sklasyfikowano 36 grafik
autorstwa Gustave'a Dorégo zamieszczonych
w warszawskim tygodniku „Wędrowiec”
w latach 1863–1883.

Streszczenie

Warszawski tygodnik „Wędrowiec” został założony przez Józefa Ungra w 1863 roku. Przez pierwsze cztery lata redagował go Władysław Ludwik Anczyc, a do 1882 — Filip Sulimierski. Zaliczany jest do pism popularnonaukowych, ze względu na przystępnie i kompetentnie prezentowane treści geograficzne, etnograficzne, przyrodnicze i techniczne.

Ilustracje dla przedrukowywanych głównie z „Le Tour du Monde” artykułów stanowiły grafiki znanych artystów rytowników, działających w Europie w XIX wieku: Adolphe’a Gusmana, Henri Theophile’a Hildibranda, Stephane’a Pannemakera, Auguste’a Trichona, Noëla Eugène’a Sotaina, którzy rytowali rysunki m.in. Theodora Beeka, Charlesa François’a Daubigny, Édouarda Riou, Emile’a Theronda, Jules’a Pelcoqa, Frédérica Théodora Lixa, Pierre’a Gustave’a Eugène’a Staala, Jules’a Wormsa oraz najsłynniejszego rysownika tego czasu: Gustave’a Dorégo.

W artykule omówiono i sklasyfikowano 36 grafik autorstwa Dorégo, zamieszczonych w „Wędrowcu” w latach 1863–1869, głównie jako drzeworytowe ilustracje tekstu *Voyage en Espagne*, autorstwa Gustave’a Dorégo i Jeana Charles’a Davilliera oraz *Fables de La Fontaine* Jeana de La Fontaine’a, Janine Trottereau i Gustave’a Dorégo, ale także przedstawiających walory krajobrazowe i scenę z *Divine Comedy (Paradiso)* Dantego.

Pochodzące z przechowywanego w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie zbioru „Wędrowca” zdjęcia drzeworytów, ilustrujące niniejszy tekst dowodzą, że tygodnik w tych latach odznaczał się wysokimi walorami estetycznymi, co było zasługą zarówno redakcji, jak i wydawcy.

Założony przez Józefa Ungra w 1863 roku warszawski tygodnik „Wędrowiec”, przez pierwsze cztery lata pod redakcją Władysława Ludwika Anczyca, a od 1867 (nie od 1874 r., jak podają niektóre źródła¹) do 1882 roku — Filipa Sulimierskiego, zajmował się głównie problematyką geograficzną, etnograficzną, przyrodniczą i techniczną, prezentując ją i propagując w sposób popularnonaukowy — na owe czasy nowatorski i kompetentny². Niestety, w piśmiennictwie naukowym brak jest opracowań dotyczących pierwszych dwudziestu lat wydawania tygodnika. Badacze zajmują się przeważnie zbiorem „Wędrowca” z okresu uważanego za najciekawszy w historii pisma — 1884–1887, zaś o rocznikach 1863–1883 wspominają niejako przy okazji. Warto w tym miejscu przywołać prace Jana Detki, Jana Zygmunta Jakubowskiego, Michała Kabaty, Zenona Kmiecika, Aliny Nofer-Ładyki, Zdzisława Piaseckiego, Anny Porębskiej, Tadeusza Zygmunta Bednarskiego, Andrzeja Koteckiego oraz magistrantki prof. Ryszarda Ergetowskiego — Magdaleny Gawiny, a także prof. Oskara S. Czarnika — Agnieszki Goszczyńskiej³.

¹ W roku 1867, od numeru 238 pierwszy raz podane zostało nazwisko redaktora — do numeru 258 był nim Włodzimierz Górski, a od numeru 259 Filip Sulimierski, który wydawcą stał się dopiero od 1878 roku i był nim aż do numeru 43 z roku 1883, kiedy to pismo przeszło pod red. Wincentego Dawida, od nr 13 z 1883 także wydawcy. Zob. *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*, t. III, 1865–1918, z. 1, Warszawa 2000 s. 517–518.

² Zaliczany jest, obok powstałego nieco później tygodnika dla młodzieży „Świat” (1876–1881) do ilustrowanego periodyku o charakterze magazynowym, ukazującym się w Warszawie w 2 poł. XIX wieku. Zob.: G. Wrona, *Polskie czasopisma popularnonaukowe w XIX wieku. Ewolucja formy i treści*, RHPP IX, 2007, z. 2, s. 5–31.

³ Zob.: J. Detko, *W kręgu „Wędrowca”*, [w:] *Warszawa naturalistów*, Warszawa 1980, s. 74–87; J. Z. Jakubowski, „Wędrowiec” (1884–1887), „Prace Polonistyczne” Seria V, Łódź 1947, s. 183–211; J. Z. Jakubowski, „Wędrowiec” (1884–1887), [w:] *Z dziejów naturalizmu w Polsce*, Wrocław 1951; M. Kabata, *Warszawska batalia o nową sztukę („Wędrowiec” 1886–1905)*, Warszawa 1978; Z. Kmiecik, *Oblicze społeczno-kulturalne tygodnika „Wędrowiec” (1886–1905)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” XXIII, 1984, nr 4, s. 43–56; A. Nofer-Ładyka, „Wędrowiec”, [w:] *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1985, t. II, s. 575; Z. Piasecki, „Wędrowiec” z lat 1884–1887, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu” Filologia Polska 14, Opole 1976; A. Porębska, „Wędrowiec” a zagadnienia plastyki, „Materiały do Studiów i Dyskusji z Zakresu Teorii i Historii Sztuki, Krytyki Artystycznej oraz Metodologii Badań nad Sztuką”, Warszawa 1952, t. III, nr 2–3, s. 190–224; T. Z. Bednarski, *Polskie czasopiśmiennictwo turystyczno-krajoznawcze. (Szkieł bibliograficzno-informacyjny do 1914 r.)*,

Brak opracowań zachowanych prawie w całości roczników skutkuje powielaniem błędnych informacji, począwszy od daty ukazania się pierwszego numeru „Wędrowca”, poprzez skład redakcji, założenia programowe pisma w kolejnych latach, ocenę wartości publikowanych w nim materiałów oraz szaty graficznej, aż po miejsce pisma na ówczesnym rynku czytelnicy Warszawski, prowincji i zaborów. Badacze skłaniają się do opinii o wtórności treści tygodnika wobec francuskiego „La Tour du Monde”, z którego czerpał zarówno tłumaczone teksty, jak i drzeworytowe ilustracje⁴. Faktycznie, większość tekstów zamieszczanych w „Wędrowcu” była przekładami relacji z podróży drukowanych w „Le Tour...”, stąd zapewne Michał Kabata, ograniczając się do pobieżnej charakterystyki zawartości głównie pierwszego rocznika stwierdza, że drukowane w nim materiały pochodzące z europejskich czasopism geograficznych, choć dobrze tłumaczone i bogato ilustrowane, nie dotyczyły problematyki krajowej, co sprawiło, że nie wykształcił się wokół „Wędrowca” stały zespół współpracowników⁵. Jednak takie przecież było założenie pierwszego i następnych redaktorów tego pisma, a i jego tytuł tłumaczył jasno przyjęty profil:

Pismo obejmujące podróże i wyprawy, połączone z opisem zwyczajów i obyczajów ludów cudzoziemskich, życiorysy sławnych cudzoziemców, powiast-

„Zeszyty Prasoznawcze” 1967, nr 3 (33), s. 92–96; A. Kotecki, *Początki polskiej prasy geograficzno-podróżniczej (1827–1829)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1996, nr 1–2, s. 131. Ponadto prace magisterskie (niewydane drukiem): Magdaleny Gawiny *Popularyzacja nauki i techniki w „Wędrowcu”*, napisana w 1989 roku pod kier. prof. R. Ergetowskiego w IBIiN AP w Krakowie, oraz Agnieszki Goszczyńskiej *„Wędrowiec” Artura Gruszeckiego jako pismo literackie i podróżnicze w latach 1884–1887*, napisana w 2004 roku pod kier. prof. O. S. Czarnika w Uniwersytecie Łódzkim (za bbg w: „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 14, Łódź 2007, s. 97).

⁴ W początkowym okresie ukazywania się, także „Tygodnik Ilustrowany” czerpał ilustracje drzeworytowe z zagranicy, o czym wspomina Ludwik Jenike: „... wyjechałem z wydawcą zagranicą, celem obeznania się z najnowszymi ulepszeniami typografii i pozyskania do pomocy miejscowym, kilku drzeworytników zagranicznych. Podróż taka była wówczas nieodzowna; jakkolwiek bowiem istniejące w Warszawie drukarnie, jak: Strąbskiego, Jaworskiego i nawet samego Ungra, dostarczały już druków wcale ozdobnych, maszyny jednak rotacyjne do odbijania ilustracji wcale jeszcze nie były używane. Co się zaś tyczy drzeworytnictwa, zawiązki jego w Warszawie, ilościowo i jakościowo, przedstawiały się tak skromnie, że, początkowo przynajmniej, Tygodnik bez obcej pomocy ostać się nie mógł. Jakoż po dwutygodniowej nieobecności przywieźliśmy z Lipska dwóch drzeworytników, jednego Niemca, drugiego Szwajcara, a zamówiona maszyna wreszcie nadeszła w miesiąc później” (L. Jenike, *Ze wspomnień*, cz. 1, Warszawa 1910, Druk Ed. Nicz i S-ka, Biblioteka Dzieł Wyborowych nr 622, s. 45). Tekst obu części książki w wersji elektronicznej dostępny jest w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej pod adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=oai:www.wbc.poznan.pl:88797&from=http://fbc.pionier.net.pl>, strona aktywna w listopadzie 2008).

⁵ M. Kabata, *Warszawska batalia o nową sztukę („Wędrowiec” 1884–1887)*, Warszawa 1978, s. 118.

ki i przekłady z literatury zagranicznej, wiadomości z dziedziny nauk przyrodzonych, przemysłu i technologii, różnorodności i t.d. i t.d.⁶

Teksty ilustrowane były drzeworytami pozyskiwanymi z drzeworytni francuskich i niemieckich⁷. Miały one za zadanie objaśnienie oraz uzupełnienie artykułów publikowanych w kilku, zmieniających się w ciągu lat działach tematycznych⁸. Do artystów, którzy sygnowali prace zamieszczane w „Wędrowcu” w latach 1863–1883, należeli między innymi: Alexandre de Bar, Theodor Beek (rysownik), E. de Bérard, A. Bertrand, Étienne Gabriel Bocourt

⁶ W numerze 9 z dnia (18 lutego) 2 marca 1882 roku, czyli 1000 numerze ogólnego zbioru, na s. 131–135 znajduje się wiersz i *Historia i treść Wędrowca od nr 1–1000, tj. od 1 stycznia 1863 do 2 marca 1882 roku* napisana przez Filipa Sulimierskiego [pisownia oryginalna]: „Po paru latach istnienia Tygodnika, gdy pismo to pod zaczęła i umiejętną redakcją Ludwika Jenikego zyskało sobie szeroką wziętość i powagę, p. Unger, idąc za radą bliskich sobie literatów i kierując się wielu głosami, dającymi się słyszeć z grona prenumeratorów, postanowił uzupełnić niejako swojski Tygodnik przez założenie drugiej ilustracji, mniejszej, wyłącznie sprawom zagranicznym poświęconej. Gdy zaś na krótko przedtem słynni wydawcy paryscy L. Hachette i ska rozpoczęli publikacją podróźniczego tygodnika *Le Tour du monde*, który dla swej kosmopolitycznej treści wywołał naśladownictwo w różnych krajach dostarczając swoich klisz różnorodnym edycjom, przeto wydawca polski skorzystał również z nadsekwanskiego wzoru i swej «zagranicznej ilustracji» nadał przeważnie podróźniczy charakter. Redakcją tego pisma nazwanego *Wędrowiec* objął p. Władysław Anczyc. Przeważnie podróźniczy charakter pisma uwidatniał się w początku jedynie w ilustracjach, gdyż te odnosiły się głównie do artykułów, które były albo opisami podróży, albo opisami pewnych miejscowości; co się tyczy treści, *Wędrowiec* był bardzo urozmaicony i pod tym względem, niezależnie od swego geograficznego tytułu, był niejako dalszym ciągiem tych ilustracji, które wychodziły w Warszawie przed Tygodnikiem ilustrowanym a mianowicie był podobny do *Magazynu powszechnego i Księgi Świata*. Anczyc, umysł bystry i wielostronny, pisarz utalentowany, starał się w szczupłych ramach *Wędrowca* zawrzeć bardzo bogatą i różnorodną osnowę, co mu się też z początku udawało, wobec niezbyt rozległych podówczas wymagań czytelników polskich. Po usunięciu się Anczyca objął redakcją p. Włodzimierz Górski...”

⁷ W drugiej połowie XIX wieku istniały w Warszawie cztery drzeworytnie (w 1. poł. najbardziej znana była drzeworytnia drukarza Jana Strębskiego, który od 1843 roku drukował m.in. drzeworyty Wincentego Smokowskiego): pierwszą założył w 1857 roku J. Müncheimer, gdzie pozyskany z Belgii E. de la Haye wyszkolił rytowników polskich: (J. Styfię, K. Krzyżanowskiego, A. Regulskiego; drugą drzeworytnię założył pod koniec 1859 roku przy drukarni „Tygodnika Ilustrowanego” J. Unger. Sprowadzeni z Niemiec G. Hächle, H. Kübler, J. Schübler przekazali rzemiosło takim artystom lat 80. jak: E. Gorazdowski, J. Holewiński, J. Łoskoczyński, E. Nicz, A. Zajkowski; trzecia drzeworytnia została założona przez F. S. Lewentala w 1865 roku przy tygodniku „Kłosa”. Kierowali nią A. Regulski, J. Styfi, a rytowali w niej S. Antosiewicz, A. Malinowski i inni; czwarta drzeworytnia działała od 1871 przy tygodniku „Wieniec” redagowanym przez S. Orgelbranda. Do „Wędrowca” pozyskiwano zagraniczny materiał ilustracyjny ze względu na opisy wypraw podróźniczych z całego świata (z: *Encyklopedią wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 625; zob. też: A. Rudnińska, *Świątynie polskie w drzeworytach tygodników warszawskich XIX wieku*, Warszawa 1993, s. 12.

⁸ W „Spisie rzeczy zawartych w tomie pierwszym «Wędrowca» od 1 stycznia do 30 czerwca 1863 r.” są to: *Podróże i opisy miejscowości*, *Życiorysy*, *Powiatki i opowiadania*, *Wiadomości z dziedziny przemysłu i technologii*, *Popularne wiadomości z nauk przyrodzonych*, *Zdrojowiska lecznicze zagraniczne*, *Korrespondencje*, *Humorystyka*, *Rzeczy społeczne*, *Różnorodności i inne*.

(rysownik), Hélène Boetzel (rytownikiem był także jej brat Ernest), L. Brabant, Léon Louis Chapon, Charles François Daubigny (rysownik), J. Gauchoard-Brunier, B. Catenacci, Louis Paul Pierre Dumont, Jan Ettlin, E. Forest, L. Fournier, D. Freeman, Eugène Froment, Gerard, E. Goebel, Adolphe Gusman, Henri Theophile Hildibrand, Hotelin, Hurel, Frédéric Étienne Huyot, P. Jonnard, D. Lancelot, Janet Lange, C. Laplante, Eugène Lavieille, A. S. Ligny, Henry Linton, Frédérick Théodor Lix, Charles Maurand, Stephane Pannemaker, Jules Pelcoq (rysownik), Picaud, Héliodore-Joseph Pisan, Édouard Riou (rysownik), B. Salandre, S. Sargent, Noël Eugène Sotain (rysownik), Pierre Gustave Eugène Staal (rysownik), J. Tasnion, Emile Therond (rysownik), Felix Thorigny, Auguste Trichon, Jules Worms (rysownik) i inni⁹. Byli to twórcy uznani w swych krajach za wybitnych, a ich zachowane prace przechowywane są dziś w światowych zbiorach muzealnych, osiągając na aukcjach znaczne ceny. Rytowali oni między innymi dzieła jednego z najwybitniejszych grafików XIX wieku — Gustave’a Dorégo, którego rysunki publikował na swoich łamach „Journal Pour Tous”, „Le Tour du Monde” (z podróży po Hiszpanii) oraz „The Illustrated London News”¹⁰. I o obecności ilustracji

⁹ Dane personalne rytowników ustalono na podstawie: M. A. Quinkenstein, *Grafika pra-sowa w XIX wieku*, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, Kórnik 2007 oraz źródeł internetowych: *Rona Schneider Fine Prints. 19th Century Prints Artists A to C*. Tryb dostępu: http://www.ronaschneiderprints.com/C19_AC.htm, strona dostępna w grudniu 2008; *The Mineralogical Record Museum of Art*. Tryb dostępu: <http://www.minrec.org/artwork.asp?page=3&artistid=39&cat=2>, strona dostępna w grudniu 2008; *Le Voyage en Papier — Marc Dechow. Antique prints, maps and rare books*. Tryb dostępu: <http://www.antique-prints.de/shop/catalog.php?list=KAT35>, strona dostępna w grudniu 2008; *Philographikon — Galerie Rauhut founded 1974 by Rainer Rauhut. Member of the German Association of Antiquarian Book and Printsellers and International League of Antiquarian Booksellers (ILAB). Antique Prints and Rare Maps from the 15th to the 19th century*. Tryb dostępu: <http://www.philographikon.com/printsrome2.html>, strona dostępna w grudniu 2008; *Prints Old & Rare*. Tryb dostępu: <http://www.printsoldandrare.com/oldwest/>, strona dostępna w grudniu 2008; *Antique French Engravings*. Tryb dostępu: http://www.french-engravings.com/advanced_search_result.php?keywords=sotain&x=7&y=8, strona dostępna w grudniu 2008; *Musée des beaux-arts de Montréal*. Tryb dostępu: http://www.mccord-museum.qc.ca/scripts/printtour.php?tourID=VQ_P3_7_FR&Lang=2, strona dostępna w grudniu 2008; *XIX century Album. Gipuzkoa Provincial Council*. Tryb dostępu: <http://www.albumsiglo19mendea.net/en/palabramasdeuna.php?pag=1&nombre=gustave%20Dor%E9>, strona dostępna w grudniu 2008; A. B. Evans, *The Illustrators of Jules Verne’s Voyages Extraordinaires, „Science-fiction Studies” 1998*, t. XXV nr 2, s. 241–270. [dokument elektroniczny], Tryb dostępu: <http://www.gilead.org.il/evans/illustr/>, strona dostępna w grudniu 2008. Niektórzy artyści podpisywali się jedynie nazwiskiem bądź pseudonimem — w przypadku, gdy nie udało się rozwiązać inicjałów lub ustalić imion pozostawiono taką sygnaturę artysty, jaka widnieje na grafice.

¹⁰ Doré był autorem ilustracji do ponad 90 książek. Najbardziej znane to: *The Doré Bible*, M. Cervantes, *Don Quixote*, Ch. Perrault, *Fairy Tales*, *Dante’s Inferno*, Ch. Davillier, *Spain*, J. F. Michaud, *History of Crusades*, L. Ariosto, *Orlando Furioso*, W. Shakespeare, *The Tempest*, J. Milton, *Paradise Lost*, W. Hugo, *Toilers of the Sea*, S. Coleridge, *Rime-Ancient Mariner*, E. A. Poe, *The Raven*, Ch. Dickens, *A Christmas Carol*. Większość ilustracji z tych książek dostępna jest na stronie internetowej *Gallery of Doré Illustrations* pod

tego właśnie artysty na łamach „Wędrowca” w latach 1863–1883 traktować będzie niniejszy szkic.

Gustave Doré (1832–1883) w swym krótkim, bo pięćdziesięciodziesięcioletnim życiu uprawiał (jako samouk) zarówno malarstwo sztalugowe, jak i rzeźbiarstwo, jednak dziedziną, w której się specjalizował i odniósł największe sukcesy była grafika ilustracyjna¹¹. W młodości współpracował — rysując karykatury — z paryskim pismem Charles’a Philipona „Le Journal Pour Rire” i jego kontynuacją — „Le Journal Amusant”, a od 1852 poświęcił się ilustracji książkowej¹². Doré wykorzystał w swej pracy, przeżywającą pełny rozkwit w XIX wieku technikę drzeworytu poprzecznego (sztorcowego), nazywanego też reprodukcyjnym lub interpretacyjnym. Dzięki możliwości rycia bardzo subtelných kresek nadawała się do wykonywania reprodukcji, zwłaszcza malarstwa, stąd stosowano ją do ilustrowania czasopism i ozdobnych wydań książkowych. Kliszę w kloku drewnianym, według rysunku artysty, opracowywali wyspecjalizowani rytownicy, od kunsztu których zależały ostateczny efekt dzieła¹³. Rysunki Dorégo odznaczają się niezwykle bogactwem form i motywów. Znakomicie łączył detale architektoniczne ze światłocieniem i głębią tła krajobrazowego, podkreślał dynamizm sytuacji tańca czy scen akcji, w jego obrazach czuje się romantyczny klimat tajemniczości i napięcia. Doré wypracował własny, natychmiast rozpoznawalny styl, którego echa pobrzmiwają w dziełach późniejszych mistrzów tej sztuki¹⁴.

Na kartach „Wędrowca” w latach 1863–1883 opublikowano 36 grafik G. Dorégo, w tym 30, które po raz pierwszy, począwszy od roku 1862 zamieszczał francuski tygodnik „Le Tour du Monde. Nouveau journal des voyages” (ryc. 1–4) wraz z tekstem *Voyage en Espagne*, autorstwa Gustave’a Dorégo i Jeana Charles’a Davilliera, a także 3 grafiki będące ilustracjami do *Fables*

adresem: www.doreillustrations.com/gallery.html Warto tutaj wspomnieć o pierwszej samodzielnej książce Dorégo: *Dzieje Świętej Rusi* z 1854 roku, do której napisał także tekst. Uważa się ją czasem za prekursorkę komiksu, jednak rysunki w niej zawarte nie tworzą samoistnej narracji — to słowa nadają kierunek opowieści. Według wydawcy pierwszego polskiego przekładu (Słowo/Obraz, Terytoria) oddaje ona ówczesny klimat polityczny, obiegowe wyobrażenia Francuzów na temat Rosji w 1 poł. XIX wieku o wyraźnym pamfletowym zabarwieniu. Książka ukazała się w bibliofilskim wydaniu, w nakładzie 600 numerowanych egzemplarzy (*Dzieje Świętej Rusi malownicze, dramatyczne i karykaturalne, na podstawie tekstów kronikarzy i historyków: Nestora, Sylvestre’a, Karamzina, Segura etc. W rysunkach 500 z komentarzami przedstawił Gustaw Doré*, przeł. J. Waczków, Gdańsk 2003).

¹¹ A. Penkalla, *Słownik biograficzny XIX w.*, Toruń 2005, s. 166; *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 541.

¹² W 1931 roku, Henri Leblanc w opracowanym katalogu prac Dorégo: *Catalogue De L’oeuvre Complet De Gustave Doré* zebrał 9850 jego ilustracji.

¹³ *Biblia w rycinach Gustave’a Doré. Stary i Nowy Testament*, Warszawa 1991, s. 6.

¹⁴ Zob. M. A. Supruniuk, *Ostatnia podróż Konstantego Brandla do Polski* [dokument elektroniczny], Archiwum Emigracji. Tryb dostępu: http://www.bu.uni.torun.pl/Archiwum_Emigracji/Gabinet.htm, strona dostępna w listopadzie 2008.

de La Fontaine Jeana de La Fontaine'a, Janine Trotereau, Gustave'a Dorégo, dwie — uzupełniające krótkie teksty, a przedstawiające walory krajobrazowe, oraz jedną, będącą wprawdzie ilustracją do *Divine Comedy (Paradiso)* Dantego, choć w tym numerze „Wędrowca” pełniącą jedynie rolę dekoracyjną, ponieważ nie towarzyszyła tekstowi Dantego.

Analizie poddano zbiór roczników tygodnika „Wędrowiec” z lat 1863–1883 przechowywany w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, sygn. 1199 IV Cz, zebrany w tomach formatu 4^o¹⁵. Wykorzystano także bibliografię zawartości tygodnika „Le Tour du Monde”¹⁶ za lata 1862–1874, głównie do odszukania publikowanych na łamach francuskiego pisma tych ilustracji Dorégo, które następnie ukazały się w „Wędrowcu”, oraz załączenia — dla porównania — w niniejszym szkiecu podobnych, pochodzących ze zbiorów hiszpańskiego Muzeum Gipuzkoa¹⁷.

Wszystkie ilustracje Gustave'a Dorégo tygodnik zamieścił w latach 1863–1869, czyli w czasie, gdy kierował nim Władysław L. Anczyc (do 1867 r.) oraz Filip Sulimierski (od numeru 259 roku 1867). W okresie tym pismo odznacza się przemyślaną koncepcyjnie linią, wysoką estetyką druku oraz obfitością drzeworytowych ilustracji (w tomach I i II z 1863 było po 246 drzeworytów, w tomie IV z 1864 r. — 200, w tomie VII z 1866 r. — 177, w tomie IX z 1867 r. — 152, w tomie XIV z 1869 — już tylko 75), co jest niewątpliwie zasługą W. Anczyca. Niestety, w spisach treści tomów tygodnika z kolejnych lat nie uwzględniono ani tytułów, ani autorów drzeworytów użytych w poszczególnych numerach.

W roku 1863 „Wędrowiec” zawarł tylko jedną pracę G. Dorégo. Jest to drzeworyt pt. *Bariound*, na stronie 223 w 40 numerze tygodnika z 1 paździer-

¹⁵ Rocznik 1863 — t. 1-2, nr 1-52. Rocznik 1864 — t. 3-4, nr 53-104. Rocznik 1865 — t. 5-6, nr 105-156. Rocznik 1866 — t. 7-8, nr 152-208. Rocznik 1867 — t. 9-10, nr 209-260 [brak nr 255]. Rocznik 1868 — t. 11-12, nr 261-313. Rocznik 1869 — t. 13-14, nr 314-365. Seria 2: Rocznik 1870 — t. 1-2, nr 1-52. Rocznik 1871 — t. 3-4, nr 53-104. Rocznik 1872 — t. 5-6, nr 105-156. Rocznik 1873 — t. 7-8, nr 157-208. Rocznik 1874 — t. 9-10, nr 209-261. Rocznik 1875 — t. 11-12, nr 262-313. Rocznik 1876 — t. 13-14, nr 314-365. Seria 3: Rocznik 1877 — t. 1-2, nr 1-52 [ogólnego zbioru t. 29-30, nr 731-782]. Rocznik 1878 — t. 3-4, nr 53-104 [ogólnego zbioru t. 31-32, nr 783-834]. Rocznik 1879 — t. 5-6, nr 105-156 [ogólnego zbioru t. 33-34, nr 835-886]. Rocznik 1880 — t. 7-8, nr 157-209 [ogólnego zbioru t. 35-36, nr 887-939]. Rocznik 1881 — t. 9-10, nr 210-261 [ogólnego zbioru t. 37-38, nr 940-991]. Seria 4: Rocznik 1882 — t. 1-2, nr 1-52 [ogólnego zbioru t. 39-40, nr 992-1043]. Rocznik 1883 — nr 1-52 [ogólnego zbioru t. 41-42, nr 1044-1095].

¹⁶ Bibliografia większości roczników „Le Tour du Monde” z lat 1862–1874 znajduje się w internecie pod adresem: http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Tour_du_monde, strona aktywna w listopadzie 2008.

¹⁷ Skany będących w posiadaniu Muzeum Gipuzkoa grafik autorstwa G. Dorégo znajdują się na stronach internetowych projektu: *XIX century Album. Gipuzkoa Provincial Council* pod adresem: <http://www.albumsiglo19mendea.net/en/palabramasdeuna.php?pag=1&nombre=gustave%20Dor%E9>, strona dostępna w listopadzie 2008.

nika (ryc. 5) — do tekstu o tym samym tytule, sygnowana w lewym dolnym rogu: G. Doré (artysta podpisywał się charakterystycznym ręcznym stylem pisma, często na białą, jak w tym przypadku). W prawym dolnym rogu znajduje się biały podpis rytownika: Picaud¹⁸. Ilustracja przedstawia ciekawe zjawisko zachodzące w górach Piemontu: przechodząc przez szczelinę w szczycie góry światło słoneczne rozszczepia się, tworząc niezwykle efekty.

Rocznik 1864 zawiera już pięć grafik Dorégo. Wszystkie znajdują się w tomie IV. W numerze 84 z dnia 11 sierpnia, na stronie 89 ilustracja ukazuje powalonego byka zabijanego przez toreadorów. Odnosi się ona, podobnie jak pozostałe cztery, do tekstu pt. *Walka byków. Wyjątek z podróży Gustawa Doré i Ch. Davillier* (ryc. 29)¹⁹. W lewym dolnym rogu sygnowana jest podpisem: G. Doré, w prawym: BOETZEL (kapitalikami). W tym samym numerze „Wędrowca”, na stronie 93, umieszczono ilustrację pt. *El Gordito* (ryc. 32) podpisaną przez G. Dorégo w lewym dolnym rogu, natomiast w prawym swe autorstwo potwierdził rytownik SOTAIN (kapitalikami). Dynamiczny rysunek przedstawia byka nacierającego na siedzącego na stołku toreadora, trzymającego w wyprostowanych rękach dwie ostre dzidy skierowane na zwierzę. Trzeci rysunek pt. *Walka byków* znajduje się w numerze 85 z dnia 18 sierpnia, na stronie 105 (ryc. 30). Rytował go także SOTAIN (sygnatura pisana kapitalikami), a prezentuje byka przeskakującego przez bandę w kierunku publiczności obserwującej korridę. Na stronie 109 tego samego numeru znajduje się, sygnowana jedynie przez Dorégo w lewym dolnym rogu grafika pt. *Banderillero* (ryc. 31), na której byk stoi naprzeciwko toreadora, trzymającego w rękach dzidy skierowane ku zwierzęciu. I ostatnia w tym roczniku: także podpisana jedynie przez Dorégo: *El Tato* (ryc. 33) — to scena z bykiem zapłatanym w płachtę toreadora — a znajduje się w numerze 86 z dnia 25 sierpnia, na stronie 117.

W tomie V z roku 1865, w numerze 114 z dnia 25 lutego (9 marca)²⁰, strona tytułowa zawiera sygnowany w lewym dolnym rogu: PANNEMAKER (kapitalikami), w prawym: G. Doré, drzeworyt zatytułowany *Wodospad Passaic* (ryc. 36), odnoszący się do tekstu: *Z Nowego Yorku do Kanady*.

¹⁸ Tę i następne omówione tu ilustracje artyści sygnowali (jeśli nie zaznaczono inaczej) jedynie nazwiskami, czasem pisany kapitalikami. Pisownię taką zachowano w omówieniach.

¹⁹ W przypisie dolnym na stronie 87 (84 numeru „Wędrowca” z dnia 11 sierpnia 1864 r.), na której zaczyna się tekst *Walki byków w Hiszpanii* jest anotacja [pisownia oryginalna]: „W umieszczonym niedawno w piśmie naszym, artykule pod tytułem «Madryt», mieli czytelnicy przedstawioną wprawdziwem świetle społeczność hiszpańską, chociaż może w barwach nieco ciemnych. Obraz ten byłby niedokładnym, gdybyśmy pominęli tak zajmujący przedmiot, jakim są walki byków, stanowiące ulubione i prawdziwe narodowe widowisko na całym półwyspie iberyjskim. Obecnie uzupełniamy ten brak, dając wyciąg z podróży do Hiszpanii Gustawa Doré i Ch. Davillier. Ryciny, zdobiące niniejszy artykuł, są dziełem pierwszego z tych turystów, najznakomitszego niezaprzeczalnie rysownika naszych czasów. Red.”

²⁰ Druga data jest datą faktycznego ukazania się pisma, po ocenzurowaniu przez Komitet Cenzury.

Tom VII z 1866 roku mieści sześć ilustracji G. Dorégo. Cztery objaśniają tekst *Alhambra. Wyjątek z podróży po Hiszpanii Gustawa Doré i Karola Davillier*, dwie należą do tekstu: *Cyganie w księstwach Naddunajskich i Hiszpanii (Dokończenie)*, który zaczyna się w numerze 181 z dnia 9 (21) czerwca od strony 391. W numerze 178 z dnia 19 (31) maja znajduje się grafika zatytułowana *Angielscy turyści w Alhambrze* (ryc. 8), sygnowana przez G. Dorégo w lewym dolnym rogu oraz przez L. Fourniera — w prawym. Przedstawia ona postaci mężczyzn w bogatym, świątynno-pałacowym wnętrzu budynku. Podobną tematykę posiada następna ilustracja: *Brama Sprawiedliwości w Alhambrze* (ryc. 9), opatrzona podpisem rytownika: C. LAPLANTE (kapitaliki) w tym samym numerze „Wędrowca” na stronie 344. Natomiast *Dziedziniec Mirtowy w Alhambrze* (ryc. 10), sygnowany nazwiskiem rytownika: PANNE-MAKER, to drzeworyt na stronie 361 w 179 numerze tygodnika z dnia 26 maja (7 czerwca). Ukazuje wewnętrzny, otoczony kolumnami dziedziniec z basenem, podobnie jak następna: *Generalif* (ryc. 12), na stronie 377, w numerze 180 z dnia 2 (14) czerwca, z sygnaturą rytownika: DE GRETT. Tu, na dziedzińcu z podcieniami i kolumnami, przy fontannie, wokół której przechadza się ptactwo, siedzi dziewczyna.

Zupełnie odmienne tematycznie są dwie ilustracje Dorégo w numerze 181 z dnia 9 (21) czerwca. Pierwsza, na stronie 392, rytowana przez artystę podpisującego się DELDUC, zatytułowana jest: *Małe cyganki z Sacro Monte tańczące* (ryc. 15). Dwie małe dziewczynki tańczą do dźwięków tambury, na którym gra stara Cyganka, inna także tańczy, dwie następne przyglądają się tańczącym. Na stronie 393 druga ilustracja tych samych autorów: *Hiszpańska cyganka tańcząca zorongo* (ryc. 13). Stara Cyganka gra na tamburynie, młoda tańczy. Są to ilustracje do tekstu: *Cyganie w księstwach Naddunajskich i Hiszpanii (Dokończenie)*, który zaczyna się w tym numerze od strony 391.

Tom VIII „Wędrowca” z 1866 roku zawiera dwie ilustracje G. Dorégo, uzupełniające tekst *Walencya*. Pierwsza z nich: *Rolnik z okolic Walencji* (ryc. 22) znajduje się na stronie 21 w numerze 184 z dnia 30 czerwca (12 lipca) i jest to wizerunek postaci mężczyzny, sygnowany oprócz G. Dorégo przez rytownika podpisanego: SOTAIN. Druga — to niezwykle urokliwy, rytowany przez C. Mauranda portret kobiety, zatytułowany: *Młoda straganiarka w Walencji* (ryc. 21), na stronie 25.

IX tom „Wędrowca” z roku 1867 zamieszcza sześć grafik G. Dorégo do tekstów: *Typy ludowe w Hiszpanii Południowej. Wyjątek z podróży Gustawa Doré i K. Davillier* oraz *Typy ludowe w Hiszpanii Południowej i Barcelona. Wyjątek z podróży Gustawa Doré i K. Davillier*. Na stronie tytułowej numeru 229 z dnia 11 (23) maja widnieje drzeworyt przedstawiający postać chłopca z dwoma koszykami lub pojemnikami zawieszonymi na ramionach, na linach,

zatytułowana *Charran* (ryc. 23)²¹, sygnowana w lewym dolnym rogu: G. Doré, w prawym: Delduc. W tym samym numerze pisma, na środku strony 325, znajduje się dynamiczny rysunek ze sceną walki pomiędzy dwoma mężczyznami: *Pojedynek na sztylety w Hiszpanii* (ryc. 24), rytowany przez artystę podpisanego: O. BRUX. I podobny tematycznie, w numerze 230 z dnia 18 (30) maja, na stronie 341: *Pojedynek na noże w Andaluzji* (ryc. 34) — jeden mężczyzna z nożem w brzuchu leży oparty o mur, drugi stoi w oddaleniu z wyciągniętą ku tamtemu ręką. Natomiast w numerze 242 z dnia 10 (22) sierpnia, na stronie tytułowej opublikowano grafikę pt. *Kolej żelazna pod Barceloną* (ryc. 35), sygnowaną w prawym dolnym rogu: A. Ferington, która ukazuje na pierwszym planie morze, nad którego spienionymi falami fruwały ptaki, zaś w oddali jadący pociąg ciągnięty przez parową lokomotywę. Na stronie 115 tego samego numeru, bez sygnatury rytownika, widnieje scena rodzajowa: *Rambla w Barcelonie* (ryc. 28)²², z tłumem ludzi na miejskim placu. Ostatnią grafiką G. Dorégo w tym tomie i numerze „Wędrowca” to *Więzienie Inkwizycji w Barcelonie* (ryc. 6), rytowana przez podpisanego na biało Mauranda. W pejzażu miejskim widać tu trzech mężczyzn stojących pod murami więzienia.

Najwięcej, bo czternaście drzeworytów zamieszczono w roczniku 1868, w tomach XI i XII. Trzy z nich są ilustracjami do bajek La Fontaine’a²³, pozostałe uzupełniają tekst *Sewilla i jej mieszkańcy. Opis pana Davillier, z rysunkami Gustawa Doré*. W numerze 269 z dnia 15 (27) lutego, stronę tytułową zdoła winietowy *Rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine’a Wilk i Brytan* (ryc. 38). Scena przedstawia dwóch mężczyzn siedzących na ściętym pniu drzewa, obok nich stoją i leżą psy — wygląda to na przerwę w polowaniu. Rysunek sygnowany jest przez Dorégo oraz A. PRUNAIRE. Na drugim rysunku Dorégo: *Nauczyciel i dziecko, rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine’a* [woryginale: *Lafontaine’a*] (ryc. 37), rytowanym przez L. Fourie-

²¹ Z tekstu *Typy ludowe w Hiszpanii Południowej. Wyjątek z podróży Gustawa Doré i K. Davillier* dowiadujemy się, że „Jest to chłopiec lat czternastu do dwudziestu; w późniejszym wieku przeistacza się on w *baratero*, lub *ratero*, jeżeli nóż nie przetrnie jego istnienia” s. 328.

²² Z tekstu *Barcelona. Wyjątek z podróży Gustawa Doré i K. Davillier*: „Rambla jest środkowym punktem ruchu Barcelony, miejscowym Włoskim Bulwarem”, s. 115.

²³ Tekst przypisu dolnego strony tytułowej nr 269 „Wędrowca” [pisownia oryginalna]: „Pisma codzienne doniosły już czytelnikom o ukazaniu się nowej edycji bajek La Fontaine’a z ilustracjami Dorégo. Nie pierwsze to wydanie ilustrowane tego dzieła. Prawie wszyscy najznakomitsi rysownicy francuzcy próbowali na tem polu swoich sił, i zdawało się że po ołówku Granville’a nikt już się nie odważy na nową próbę. Patrząc na wytworną nową edycję musimy wyznać, że nigdy jeszcze znakomity *Bonhomme* nie miał lepszego tłumacza swych myśli. Spotykamy tam siedemdziesiąt większych kompozycji, których format nie pozwala nam reprodukować w *Wędrowcu*, a oprócz tego do każdej bajeczki mała winieta. Z tych winiet, będących arcydziełami w miniaturze, podajemy dziś jedną na próbę. [Przyp. Red.]”.

ra i umieszczonym na stronie 201 w numerze 273 z dnia 14 (26) marca, tonące w rzece dziecko chwytą się gałęzi, podczas gdy na brzegu stoi osobnik w todzie i z laseczką (nauczyciel) i coś do niego mówi. Przekład tej bajki, autorstwa Floryana, rozpoczyna się na następnej stronie tygodnika. W numerze 274 z dnia 21 marca (2 kwietnia), na stronie 217 widnieje piękna ilustrację *Zając i żaby* (ryc. 7) o sygnaturach: G. Doré i Pannemaker-Doms. Drzeworyt przedstawia tytułowe zwierzęta w nadrzecznych szuwarach. Bajka w przekładzie Floryana na drugiej stronie. Następna ilustracja: *Fasad aAka-zaru w Sewilli* (ryc. 11) — dwóch mężczyzn rozmawiających przed bogato zdobioną fasadą budynku, widnieje w numerze 289, z 4 (16) lipca, na stronie 40. Jako rytownik podpisał się J. Ettlin. Drzeworyt dotyczy tekstu zaczynającego się pod nim: *Sewilla i jej mieszkańcy. Opis pana Davillier, z rysunkami Gustawa Doré, podobnie jak Powrót z odpustu w Andaluzji* (ryc. 26) w numerze 290 z dnia 11 (23) lipca: tytułowa ilustracja przedstawia tańczących przy tamburynach. Rytował Aprun. W tym samym numerze, na stronie 56 znajduje się ilustracja pt: *Andaluzyjskie tancerki w teatrze w Sewilli* [w oryginale: *sewilli*], (ryc. 19). Dwie urodziwe dziewczyny przyglądają się tańczącym w drugiej sali. W prawym dolnym rogu sygnatura rytownika: Gauchard. Portrety dwóch kobiet — jednej młodszej, trzymającej w ręce torebkę, drugiej — starszej, z wachlarzem, widnieją na drzeworycie *Bolera ze swoją matką* (ryc. 20), wykonanym przez L. Fourniera, umieszczonym na stronie tytułowej numeru 291 z dnia 18 (30) lipca. Także w numerze 289, na stronie 73, piękne światło na drzeworycie — *Pogrzeb nędzarza w Sewilli* [w oryginale: *sewilli*], (ryc. 40) uzyskał C. Laplante. W księżycowej poświacie idą nędzarze niosący lampy na kijach, a za nimi, jedzie konny wóz z trumną zmarłego nędzarza.

W innym nastroju jest natomiast obraz *Los Panaderos, taniec sewillański* (ryc. 18) w numerze 292 z dnia 25 lipca (6 sierpnia), na stronie 88. To drzeworyt z tańczącą parą, rytowany przez Hildibranda. Motyw taneczny obecny jest również na wykonanej przez J. Ettlina ilustracji ze strony 89 tego samego numeru: *Bal ludowy na przedmieściu Triana w Sewilli* [w oryginale: *sewilli*], (ryc. 25) a także na rytowanej przez artystę o inicjałach CB ilustracji *Bolero* ze strony 105 w numerze 293 z dnia 1 (13) sierpnia. Ten ostatni — to dynamiczny, przedstawiający otoczoną muzykantami i gapiami tańczącą dziewczynę, rysunek G. Dorégo. Kolejna tańcząca para uwieczniona została w tym numerze „Wędrowca”, na stronie 109: grafika *La malaguena del Toro* (ryc. 14), podpisana jest jedynie przez G. Dorégo. Ilustrację dotyczącą tańca rytowaną przez A. Ligny, zawiera także numer 295 z dnia 15 (27) sierpnia na stronie 136. To obraz zatytułowany: *W sewilskiej akademii de bayle* (ryc. 16), gdzie młoda dziewczyna tańczy, podczas gdy przygląda jej się tłum starców o twarzach satyrów. Wątek taneczny zamyka w tym numerze i tym roczniku „Wędrowca” Hildibrand drzeworytem *El olé gaditano* (ryc. 17). Na stronie 141 — para kończy taniec: chłopiec stoi, dziewczyna siedzi na parkiecie w szpagacie, nakryta spódnicą.

Ostatnia, 36 ilustracja G. Dorégo zamieszczona została w badanym zbiorze „Wędrowca” — w tomie XIII z roku 1869. Pannemaker-Doms rytował rysunek do rozdz. XIX *Raju* Dantego (ryc. 39) na stronie 281 w numerze 331 z dnia 24 kwietnia (6 maja). Beatrycze z Dantem wstępują do Raju — na chmurach, wśród białych aniołów²⁴.

Klasyfikując ilustracje według miejsca na stronie pisma, na 36 drzeworytów autorstwa Gustawa Dorégo, w badanym zbiorze „Wędrowca” jest 16 ilustracji całostronicowych, 6 ilustracji umieszczono na środku strony na szerokości dwóch szpalt, także 6 znajduje się na środku strony wewnątrz tekstu, a pozostałe 8 — u góry strony, na szerokości dwóch szpalt. Biorąc pod uwagę wymiary rysunków, rozpiętość nie pozwala ich usystematyzować (oprócz tych 16 całostronicowych o wym. 23,5×15,5 cm), ponieważ przy pomiarach kierowano się, wobec braku odcisku ramki, jedynie przypuszczalną granicą rysunku, stąd różnice nawet do 1 cm. Są więc ilustracje o wymiarach [dł. × szer.]: 17 × 10,5 cm, 15 × 9 cm, 11 × 8,5 cm, 10 × 16 cm, 6 × 10 cm.

Pod względem tematyki ilustracji można podzielić je, zgodnie z klasyfikacją dawnej grafiki zaproponowaną przez Krzysztofa Krużela następująco²⁵:

- *Studia, postacie i sceny rodzajowe* — 19 grafik: *Walka byków* — (2 ilustracje), *El Gordito*, *Banderillero*, *El Tato*, *Małe cyganki z Sacro Monte tańczące*, *Hiszpańska cyganka tańcząca zorongo*, *Pojedynek na sztylety w Hiszpanii*, *Pojedynek na noże w Andaluzji*, *Nauczytel i dziecko*, *rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a*, *Powrót z odpustu w Andaluzji*, *Andaluzyjskie tancerki w teatrze w Sewilli*, *Bolera ze swoją matką*, *Pogrzeb nędzgarza w Sewilli*, *Los Panaderos*, *taniec sewillański*, *Bal ludowy na przedmieściu Triana w Sewilli*, *Bolero*, *La malaguena del Toro*, *El olé gaditano*.
- *Widoki* — *krajobrazy lądowe* — 3 grafik: *Bariound*, *Wodospad Passaic*, *Kolej żelazna pod Barceloną*.
- *Topografia miasta* — 7 grafik: *Angielscy turyści w Alhambrze*, *Brama Sprawiedliwości w Alhambrze*, *Dziedziniec mirtowy w Alhambrze*, *Generalif*, *Rambla w Barcelonie*, *Więzienie Inkwizycji w Barcelonie*, *Fasada al Alkazaru*.
- *Studia i postacie* — *wieśniacy i plebejusze* — 3 grafik: *Rolnik z okolic Walencji*, *Młoda straganiarka w Walencji*, *Charran*.

²⁴ „Najpiękniejszą częścią Boskiej Komedii jest niezaprzeczalnie *Piektło*. Ołówek Gustawa Doré przed paru laty zdobił nowe wydanie tego arcydzieła, Hachettowskie znakomitemi ilustracjami. Niedawno wyszło dokończenie tego wydawnictwa: *Czyśćciec i Raj*. Z tego to dzieła zamieszczamy na str. 281 oryginalny rysunek Dorégo do rozdziału XIX *Raju*, w którym poeta opisuje, że: «widział przed sobą na rozpostartych skrzydłach cudowny obraz, który w słodkiej swej kontemplacji czynił te zebrane razem dusze szczęśliwemi». [pisownia oryginalna], s. 284.

²⁵ K. Krużel, *Wśród starych rycin. Wybrane zagadnienia opracowania formalnego dawnej grafiki*, Kraków 1999, s. 44.

- Fauna, flora, myślistwo — 2 grafiki: *Rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a Wilk i Brytan, Zając i żaby, rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a.*
- Personifikacje, alegorie, emblematy, fantastyka — 1 grafika: *Rysunek Gustawa Doré do Raju Danta, rozdz. XIX.*

Grafiki pełnią w piśmie rolę ilustrującą i dopełniającą tekst, którego dotyczą, jedynie *Rysunek Gustawa Doré do Raju Danta, rozdz. XIX* pełni funkcję dekoracyjną.

Fakt, że wszystkie ilustracje G. Dorégo zamieszczone zostały w pierwszych 6 latach ukazywania się pisma, świadczy z jednej strony — o dużej energii w pozyskiwaniu materiałów, zwłaszcza Władysława L. Anczyca oraz wydawcy „Wędrowca” Józefa Ungra, a z drugiej — o wyczuciu estetyki redakcji, która dokładała wszelkich starań, aby polski czytelnik otrzymał wiadomości nie tylko aktualne, profesjonalnie przełożone, ale także ilustrowane przez najśłynniejszych ówczesnych artystów. Nie można w związku z tym mówić o słabej jakości graficznej i merytorycznej tygodnika w latach 1863–1869. Systematyczne jej obniżanie obserwuje się natomiast od roku 1870. Mimo bogatych planów (także w odniesieniu do ilustracji²⁶), większości nie udało się zrealizować, co przyznaje redakcja w oświadczeniu zamieszczonym na stronie 160 numeru 88 z dnia 7 września 1871 roku w dziale *Ogłoszenie od redakcyi*:

Pismo nasze, posiłkując się stale drzeworytami z najpierwszych ilustracyj zagranicznych, a zwłaszcza francuzkich, nie mogło w roku bieżącym uczynić zadość wymaganiom wszystkich naszych czytelników. Musieliśmy głównie uszczuplić, a prawie nawet zaniedbać dział podróży, które bez odpowiednich rysunków tracą w wysokim stopniu interes. W przyszłości postaramy się o jak najszybsze zarządzenie temu brakowi. W każdym jednak razie, czytelnicy nasi mogli się przekonać, że w redagowaniu naszego pisma przedewszystkiem mamy ich pożytek na celu, że [...] dajemy tylko artykuły poważne, bądź ściśle naukowe [...], słowem staramy się uczynić nasze pismo zbiorem rozpraw luźnych może, niepowiązanych nicią jednościi, ale zawsze nacechowanych ideą postępu i pożytecznych dla czytelnika wszelkiego wieku i stanu. Jeżeli zaś wymienione wyżej prace grzeszą,

²⁶ W *Ogłoszeniach od redakcyi* na ostatniej 368 stronie numeru 49 z dnia 8 grudnia 1870 roku. „Od 1go stycznia 1871 rozpoczynamy siedemnasty tom naszego pisma, czyli trzeci tom seryi drugiej. Ufni w pomoc Bożą i życzliwość czytelników zachowujemy nadal program dotychczasowy. Mamy w tece liczne podróże: Whympera po Alaszce, Marcoy po Ameryce południowej, Maltzana po Afryce, Bastiana po wyspie Jawie, ilustrowane przez Dorégo, Lange'a, Neuville'a Riou i innych. Powieści: Droz'a *U źródła*, ostatni romans Dickensa, fragment: *Edwin Drood* i pani Carlen powieść: *Kapryśna kobieta*. Prócz tego wiele artykułów nauczających, bawiących, i treściwy, ilustrowany opis wojny niemiecko-pruskiej. Szkice humorystyczne Kostrzewskiego będziemy umieszczali jak dotąd. W naszej pracy przewodnią myślą: konsekwencja w przeprowadzaniu zasad zdrowego postępu; celem: pożytek umysłowy; środkiem: dostępne i zajmujące przedstawienie prawdy oraz własnych przekonań” [pisownia oryginalna].

jak to niektórzy utrzymują, brakiem popularności, to winę przyjmujemy dla siebie; albowiem pismo nasze nie jest wcale przeznaczone dla klas mniej oświeconych: oto dlaczego unikamy stale próżnego gawędziarstwa.

Niestety nie udało się powrócić do czasów świetności. Mimo że grafiki Dorégo ukazywały się na łamach „Le Tour...” do 1874 roku, żadna z nich nie została już zamówiona dla „Wędrowca”. Jego szata graficzna systematycznie ubożała, aby w roku 1883 sprowadzić się do kilku niewyraźnych ilustracji w numerze.

Zestawienie grafik Gustave'a Dorégo zamieszczonych w tygodniku „Wędrowiec” w latach 1863–1883 — 36 ilustracji drzeworytowych

1863

Doré, G. *Bariound*, ryt. Picaud, całostronicowa, wym. 16 × 24 cm, 1863, tom II, nr 40 z 1 października, s. 233.

1864

Doré, G. *Walka byków* (rys. G. Doré), ryt. Boetzel, il. całostronicowa, wym. 16 × 24 cm, 1864, tom IV, nr 84 z 11 VIII, s. 89 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo, pod tytułem *La plaza de Toros*, s. 322].

Doré, G. *El Gordito* (rys. G. Doré), ryt. Sotain, il. rozdzielająca tekst, na środku strony, dwuszpaltowo, wym. 10 × 16 cm, 1864, tom IV, nr 84 z dnia 11 VIII, s. 93 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence-Combat de taureaux*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo, pod tytułem *El Gordito*, s. 337].

Doré, G. *Walka byków* (rys. G. Doré), ryt. Sotain, il. całostronicowa, wym. 16 × 24 cm, 1864, tom IV, nr 85 z dnia 18 VIII, s. 105 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo, s. 322].

Doré, G. *Banderillero* [b.s. rytownika], il. wewnątrz tekstu, na środku strony, wym. 6 × 10 cm, 1864, tom IV, nr 85 z dnia 18 VIII, s. 109 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence-Combat de taureaux*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo, pod tytułem *Un banderillero*, s. 337].

Doré, G. *El Tato* [b.s. rytownika], il. wewnątrz tekstu, na środku strony, wym. 10 × 10 cm, 1864, tom IV, nr 86 z dnia 25 VIII, s. 117 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence-Combat de taureaux*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo, pod tytułem *Le Tato*, s. 337].

1865

Doré, G. *Wodospad Passaic*, ryt. Pannemaker, il. u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 11,5 × 15,5 cm, 1865, tom V, nr 114 z dnia 25 lutego (9 marca), strona tytułowa.

1866

Doré, G. *Angielscy turyści w Alhambrze; podług rysunku Gustawa Doré*, ryt. I. Fourier, il. u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 15 × 9 cm, 1866, tom VII, nr 178 z dnia 19 (31) maja, strona tytułowa [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 10, 1864, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Grenade*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Brama Sprawiedliwości w Alhambrze*, ryt. C. Laplante, il. całostronicowa, wym. 23,4 × 15,5 cm, 1866, tom VII, nr 178 z dnia 19 (31) maja, s. 337 [po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 10, 1864, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Grenade*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Dziedziniec mirtowy w Alhambrze*, ryt. Pannemaker, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1866, tom VII, nr 179 z dnia 26 maja (7 czerwca), s. 361 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 10, 1864, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Grenade*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Generalif (Podług rysunku Gustawa Doré)*, ryt. De Grett, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1866, tom VII, nr 180 z dnia 2 (14) czerwca, s. 377 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 10, 1864, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Grenade*, s. 385, pod tytułem: *Le Généralife, les cyprès de la sultane*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Małe cyganki z Sacro Monte tańczące*, ryt. Delduc, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1866, tom VII, nr 181 z dnia 9 (21) czerwca, s. 392 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne*, s. 369 autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Hiszpańska cyganka tańcząca zorongo*, ryt. Delduc, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1866, tom VIII, nr 181 z dnia 9 (21) czerwca, s. 393 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde.

Ryc. 1. Basque milkwoman (Saint-Sebastian) „Le Tour...” 1873, Vol. 25, 1 semestre, *Les Provinces Basques*, s. 369

Ryc. 2. Basque peasant woman (province of Vizcaya) „Le Tour...” 1873, Vol. 25, 1 semestre, *Les Provinces Basques*, s. 369

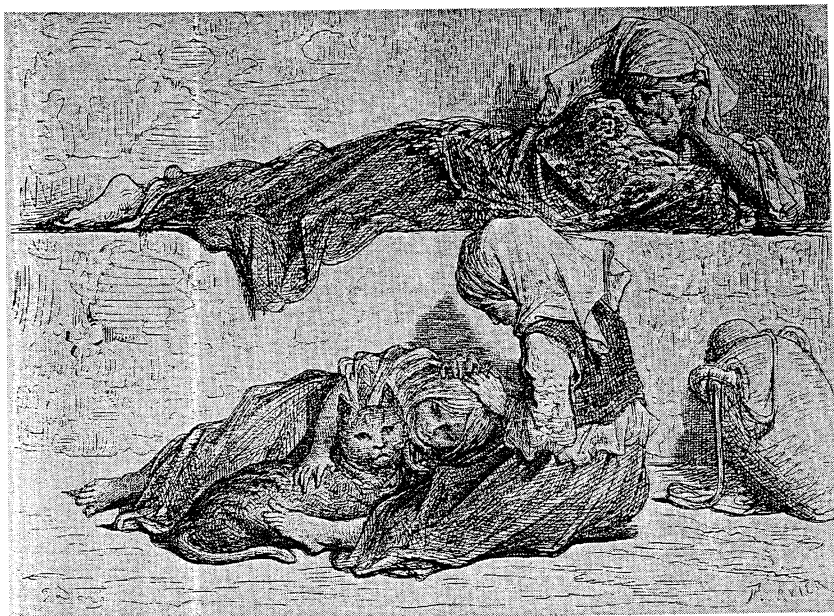
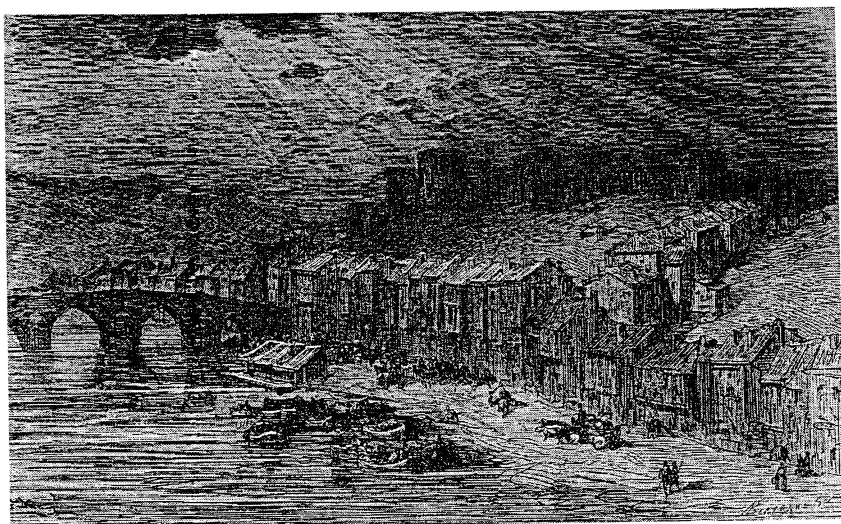

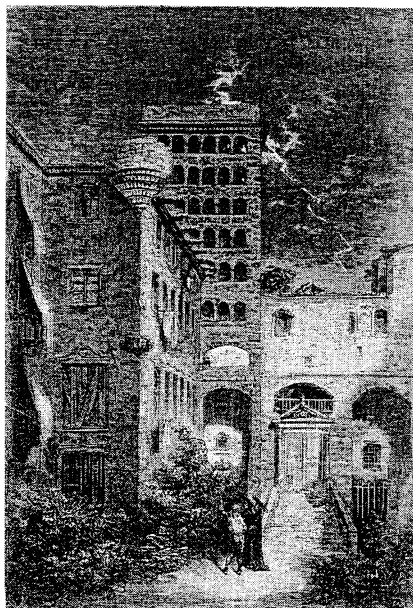
Fig. 3. Gypsy women (Basque provinces) „Le Tour...” 1873, Vol. 25, 1 semestre, *Les Provinces Basques*, s. 369

Ryc. 4. Miranda de Ebro „Le Tour...” 1872, Vol. 24, 2 semestre, *Burgos*, s. 369

Ryc. 5. *Bariound*

Ryc. 6. *Więzienie Inkwizycji w Barcelonie*

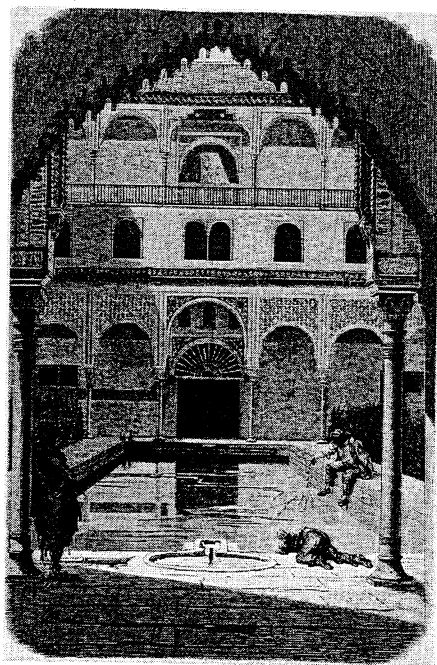
Ryc. 7. Zając i żaby

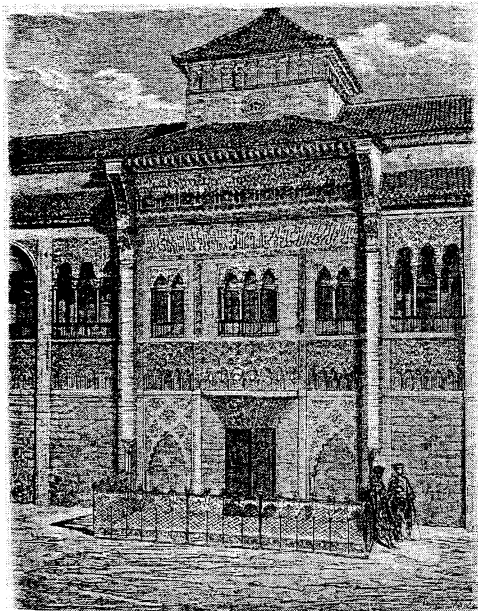
Ryc. 8. Angielscy turyści w Alhambrze

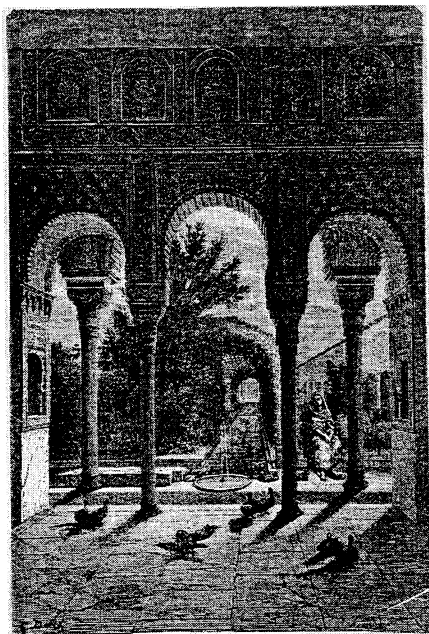
Ryc. 9. Brama Sprawiedliwości w Alhambrze

Ryc. 10. Dziedziniec Mirtowy w Alhambrze

Ryc. 11. Fasad al Alkazaru w Sewilli

Ryc. 12. Generalif

Ryc. 13. Hiszpańska cyganka tańcząca zorongo

Ryc. 14. *La malaquena del Toro*

Ryc. 15. *Małe cyganki z Sacro Monte tańczące*

Ryc. 16. *W sewilskiej akademii la bayle*

Ryc. 17. *El ole gaditano*

Ryc. 18. *Los Panaderos*

Ryc. 19. Andaluzyjskie tancerki
w teatrze w Sewilli

Ryc. 20. Bolera ze swoją matką

Ryc. 21. Młoda straganiarka w Walencji

Ryc. 22. Rolnik z okolic Walencji

Ryc. 23. Charran

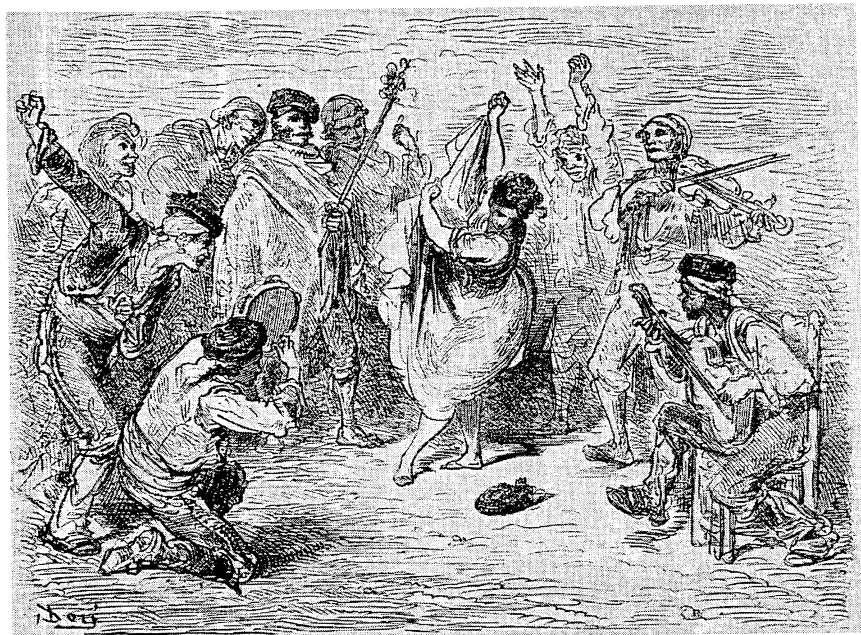
Ryc. 24. Pojedynek na sztylety
w Hiszpanii

Ryc. 25. Bal ludowy na przedmieściu Triana w Sewilli

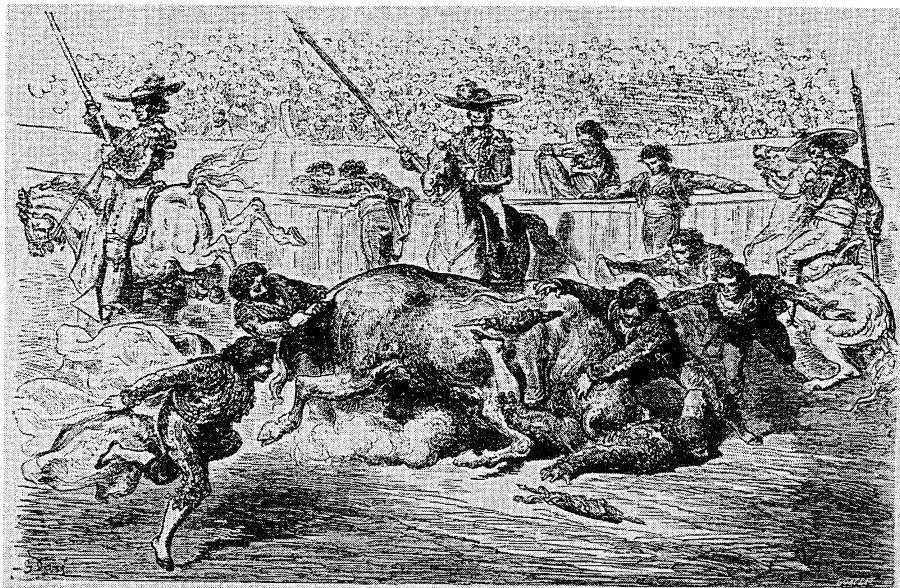
Ryc. 26. Powrót z odpustu w Andaluzji

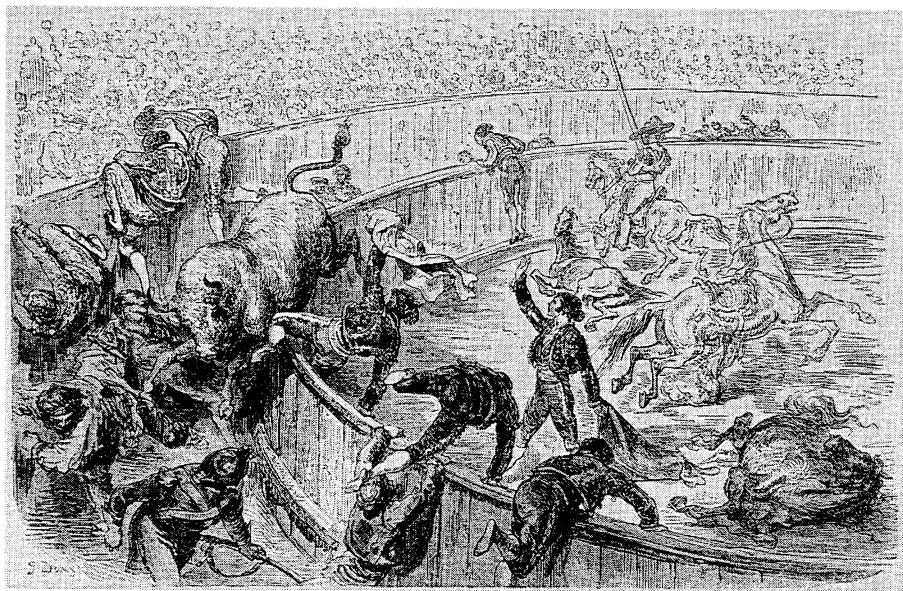
Ryc. 27. Bolero

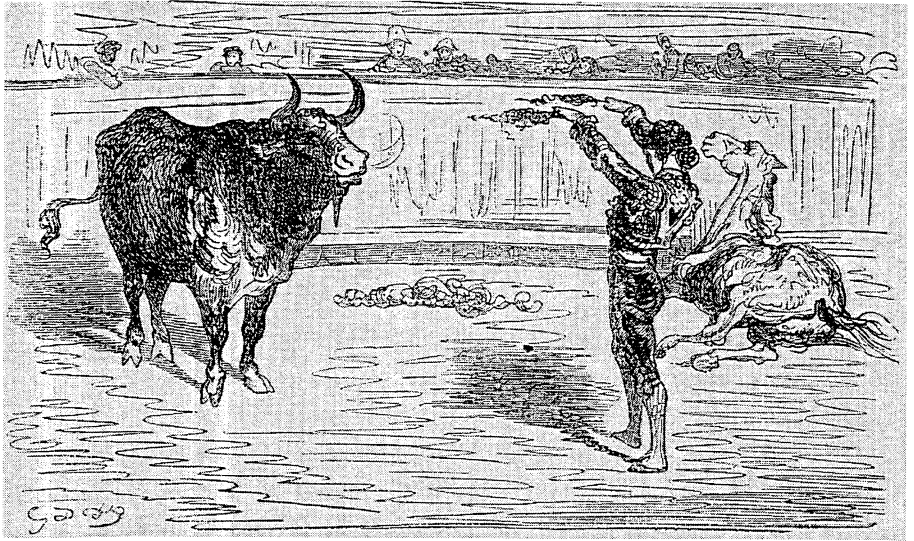
Ryc. 28. Rambla w Barcelonie

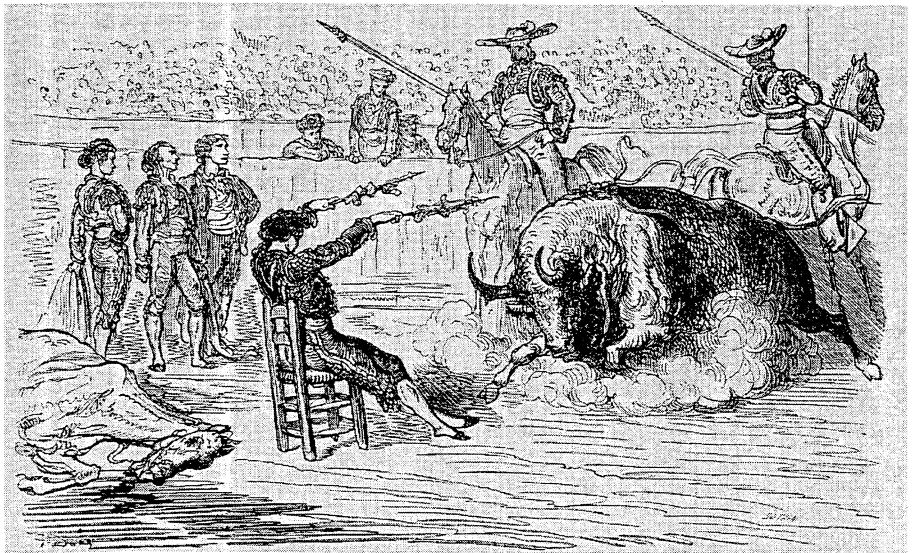
Ryc. 29. Walka byków

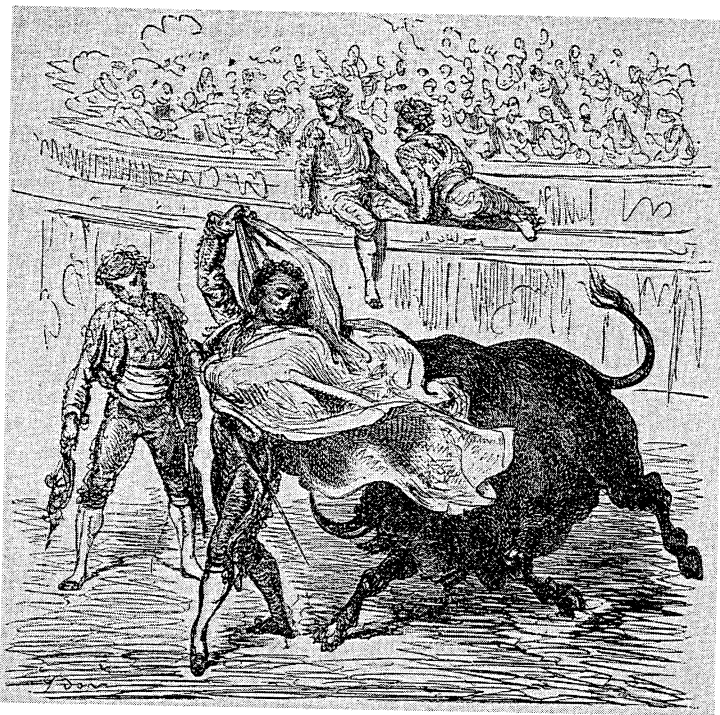
Ryc. 30. Walka byków (2)

Ryc. 31. Banderillero

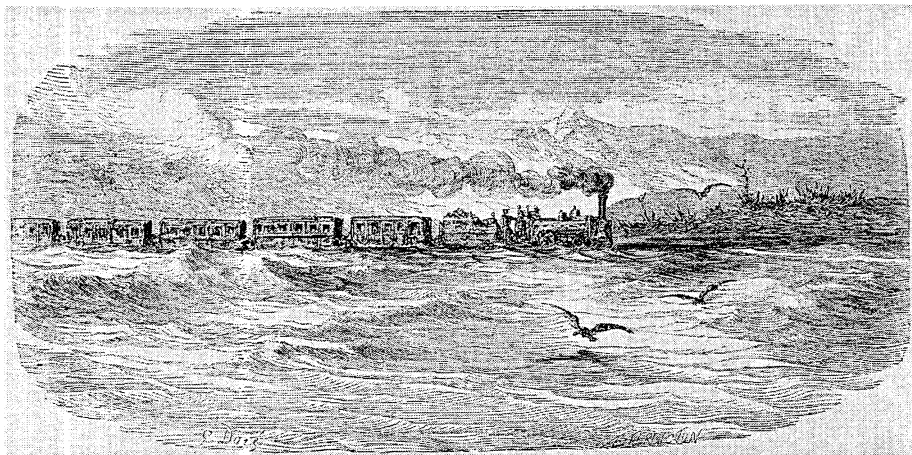
Ryc. 32. El Gordito

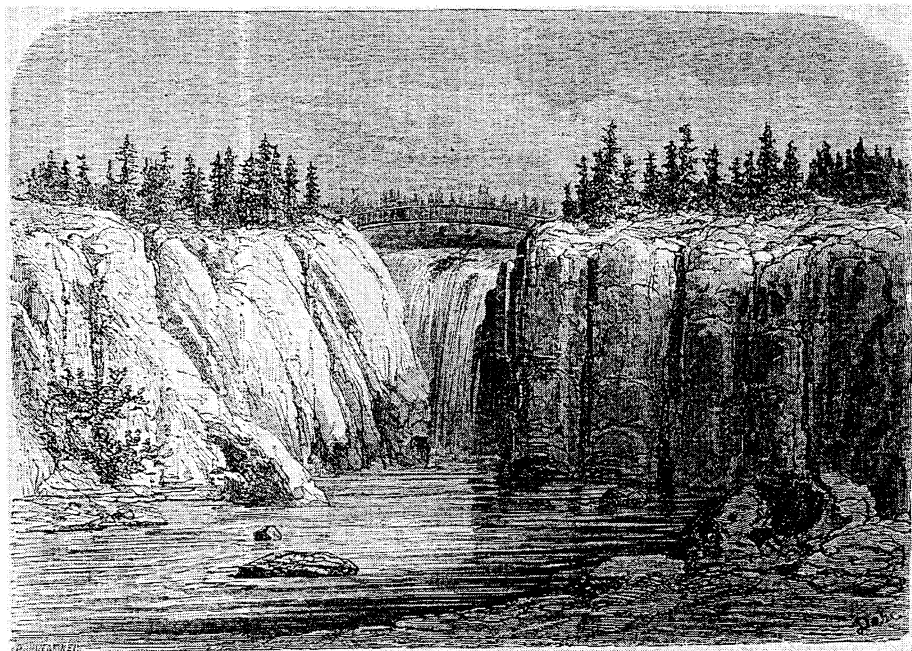
Ryc. 33. *El Tato*

Ryc. 34. *Pojedynek na noże w Andaluzji*

Ryc. 35. Kolej żelazna pod Barceloną

Ryc. 36. Wodospad Passaic

Ryc. 37. Nauczyciel i dziecko

Ryc. 38. Wilk i Brytan

Ryc. 39. Rysunek do Raju
Danteo

Ryc. 40. Pogrzeb nędzarza w Sewilli

Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 401, pod tytułem: *Le Zarandeo et le Zorongo*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Rolnik z okolic Walencji*, ryt. Sotain, il. wewnątrz tekstu, na środku strony, wym. 15 × 10 cm, 1866, tom VIII, nr 184 z dnia 30 czerwca (12 lipca), s. 21 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 8, 1863, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Młoda straganiarka w Walencji*, ryt. C. Maurand, il. całostronicowa, wym. 24 × 15,5 cm, 1866, tom VIII, nr 184 z dnia 30 czerwca (12 lipca), s. 25 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 8, 1863, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Valence*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

1867

Doré, G. *Charran*, ryt. Delduc, il. u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 14,5 × 9 cm, 1867, tom IX, nr 229 z dnia 11 (23) maja, strona tytułowa [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 12, 1865, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Almeria*, s. 358, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Pojedynek na sztylety w Hiszpanii*, ryt. O. Brux, il. w środku strony, wewnątrz tekstu, wym. 11 × 8,5 cm, 1867, tom IX, nr 229 z dnia 11 (23) maja, s. 325 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Pojedynek na noże w Andaluzji*, ryt. Delduc, il. w środku strony, dwuszpaltowo, wym. 10 × 15 cm, 1867, tom IX, nr 230 z dnia 18 (30) maja, s. 341 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Kolej żelazna pod Barceloną*, ryt. A. Ferincton lub Ferington, il. u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 9 × 15,5 cm, 1867, tom IX, nr 242 z dnia 10 (12) sierpnia, strona tytułowa. [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. De perpignan à Barcelone*, s. 289 oraz *De Barcelone à Valence*, s. 305, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Rambla w Barcelonie* [b.s. rytownika], il. w środku strony, dwuszpaltowo, wym. 9,5 × 15,5 cm, 1867, tom IX, nr 242 z dnia 10 (12) sierpnia, s. 115 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du

Monde. Nouveau Journal des Voyages" Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. De perpignan à Barcelone*, s. 289 oraz *De Barcelone à Valence*, s. 305, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Więzienie Inkwizycji w Barcelonie*, ryt. Maurand, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 16 cm, 1867, tom IX, nr 242 z dnia 10 (12) sierpnia, s. 121 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 6, 1862, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. De perpignan à Barcelone*, s. 289, pod tytułem: *Les prisons de l'inquisition*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

1868

Doré, G. *Rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a Wilk i Brytan*, ryt. A. Prunaire, il. u góry strony, forma winiety, dwuszpaltowo, wym. 7,5 × 17 cm, 1868, tom XI, nr 269 z dnia 15 (27) lutego, strona tytułowa.

Doré, G. *Nauczyciel i dziecko, rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a* [w oryginale Lafontaine'a], ryt. L. Fournier, il. w środku strony, dwuszpaltowo, wym. 9 × 17 cm, 1868, tom XI, nr 273 z dnia 14 (26) marca, s. 201.

Doré, G. *Zając i żaby, rysunek Gustawa Doré do bajki La Fontaine'a* [w oryginale Lafontaine'a], ryt. Pannemaker-Doms, il. całostronicowa, wym. 24 × 18,7 cm, 1868, tom XI, nr 274 z dnia 21 marca (2 kwietnia), s. 217.

Doré, G. *Fasada al Alkazaru*, ryt. J. Ettlin, il. u góry strony dwuszpaltowo, wym. 17,2 × 13,2 cm, 1868, tom XII, nr 289 z dnia 4 (16) lipca, s. 40 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Powrót z odpustu w Andaluzji*. Rysunek G. Doré, ryt. Aprun [?], u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 12,5 × 15,5 cm, 1868, tom XII, nr 290 z dnia 11 (23) lipca, strona tytułowa [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Andaluzyjskie tancerki w Sewilli*. Rysunek G. Doré [w oryginale: sewilli], ryt. Gauchard, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1868, tom XII, nr 290 z dnia 11 (23) lipca, s. 56 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Bolera ze swoją matką*. Rysunek G. Doré, ryt. L. Fournier, u góry strony, dwuszpaltowo, wym. 17 × 10,5 cm, 1868, tom XII, nr 291 z dnia 18 (30) lipca, strona tytułowa [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e se-

mestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Pogrzeb nędzarza w Sewilli*. Rysunek G. Doré [w oryginale: sewilli], ryt. C. Laplante, il. całostronicowa, wym. 15,5 × 23,5 cm (pomiar zgodnie z porządkiem oglądania) 1868, tom XII, nr 291 z dnia 18 (30) lipca, s. 73 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 353, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Los Panaderos, taniec sewillański*. Rysunek G. Doré, ryt. Hildibrand, il. w środku strony, wewnątrz tekstu, wym. 11 × 7 cm, 1868, tom XII, nr 292 z dnia 25 lipca (6 sierpnia), s. 88 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 401, pod tytułem: *Les Panaderos...*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Bal ludowy na przedmieściu Triana w Sewilli*. Rysunek G. Doré [w oryginale: sewilli], ryt. J. Ettlina, il. całostronicowa, wym. 16 × 24 cm, 1868, tom XII, nr 292 z dnia 25 lipca (6 sierpnia), s. 89 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 369, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *Bolero*. Rysunek G. Doré, ryt. CB, il. w środku strony, dwuszpaltowo, wym. 11,5 × 15 cm, 1868, tom XII, nr 293 z dnia 1 (13) sierpnia, s. 105 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 14, 1866, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 401, pod tytułem: *Encore le Bolero*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *La malaguena del Toro*. Rysunek G. Doré, [b.s. rytownika], il. w środku strony, dwuszpaltowo, wym. 16,5 × 11,5 cm, 1868, tom XII, nr 293 z dnia 1 (13) sierpnia, s. 109 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 12, 1865, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Grenade*, s. 369, pod tytułem: *Chansons populaires de l'Andalousie: les Malagueñas*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *W sewilskiej akademii de bayle*. Rysunek G. Doré, ryt. A. Ligny, il. całostronicowa, wym. 23,3 × 15,5 cm, 1868, tom XII, nr 295 z dnia 15 (27) sierpnia, s. 136 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages” Vol. 12, 1865, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 401, pod tytułem: *Les academias de baile, ou écoles de danses*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

Doré, G. *El olé gaditano*. Rysunek G. Doré, ryt. Hildibrand, il. w środku strony, wewnątrz tekstu, wym. 10,5 × 7 cm, 1868, tom XII, nr 295 z dnia 15 (27) sierpnia, s. 141 [prawdopodobnie po raz pierwszy zamieszczony w „Le

Tour du Monde. Nouveau Journal des Voyages" Vol. 12, 1865, 2e semestre, w artykule *Voyage en Espagne. Séville*, s. 385, pod tytułem: *Les danses gaditanes*, autorstwa Ch. Davilliera z rys. G. Dorégo].

. 1869

Doré, G. *Rysunek Gustawa Doré do Raju Danta, rozdz. XIX, ryt. Pannemaker-Doms, il. całostronicowa, wym. 23,5 × 15,5 cm, 1869, tom XIII, nr 331 z dnia 24 kwietnia (6 maja), s. 281.*